

DYSKURSY WIDZIALNOŚCI

Słowa a obrazy

PRACE
NAUKOWE

UNIWERSYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

NR 3395

DYSKURSY WIDZIALNOŚCI

Słowa a obrazy

pod redakcją
Pawła Sarny i Matyldy Sęk-Iwanek

Recenzent
Agnieszka Budzyńska-Daca

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Słowa i obrazy

MATYLDA SĘK-IWANEK Liberackie obrazy słowa	15
MAŁGORZATA RZEPczyńska Wizualność, słowo i totalność. Wokół prac plastycznych Williama Blake'a	30
JAGODA KRYG Poezja konkretna w przekładzie	51
MARTA BASZEWSKA <i>Picture booki</i> Iwony Chmielewskiej – w stronę poezji wizualnej	64
WIKTORIA TUŃSKA Literatura i fotografia – korespondencja sztuk i jej następstwa (na przykładzie współczesnej poezji polskiej)	83
MAGDALENA BOCZKOWSKA Hipertekst skutkiem konwergencji? – na przykładzie <i>Patchwork Girl</i> Shelley Jackson i <i>Sunshine 69</i> Roberta Arellano	97
MATEUSZ KASIAK Paratekst artykułu publicystycznego. Refleksje wokół wizualizacji tekstów prasowych	109

Obrazy i słowa

PAWEŁ SARNA Memy w perspektywie retorycznej	123
--	-----

KATARZYNA BRZOZA

Kobieta w internetowych memach obrazkowych na wybranych przykładach . . . 148

AGNIESZKA MILLER

Dźwięki bez dźwięku. Graficzne symbole dźwiękonaśladowcze w komiksie Wschodu i Zachodu 165

ŁUKASZ SŁOŃSKI

Komiksowa podróż w głąb fotograficznego archiwum 181

RADOSŁAW SŁAWOMIRSKI

Propagandowy wymiar radzieckiej kultury oficjalnej. Słowo i obraz na plakacie i w filmie 197

MARTA MALISZEWSKA

„Podpis to brakujący głos”? – wokół *Atlasu* Gerharda Richtera 211

PIOTR URBANOWICZ

Frenologia i kultura obserwacji w XIX wieku 223

PAULA HAŁADUS

Obrazy w działaniu. Wykorzystanie technologii cyfrowej w przedłużeniach ciała 233

Wstęp

Współczesność charakteryzuje zmiana polegająca na wszechobecności obrazu, który już dawno przestał być aktorem drugiego planu. Nie można zrozumieć ponowoczesnego świata, jeśli nie uwzględni się istotnej roli, jaką odgrywają w komunikacji, zdominowanej niegdyś przez słowo, elementy ikoniczne. Zdezaktualizowało się przekonanie, iż jedynie *verbum* wpływa na kształt rzeczywistości, bowiem to właśnie obraz najmocniej oddziałuje na nasze myślenie, służy pobudzaniu emocji i budowaniu pamięci. W cywilizacji pośpiechu prym wiodą komunikaty, które łączą różne przestrzenie semiotyczne, składają się z elementów wizualnych i werbalnych.

Dziedziny, w kręgu których zainteresowań leżą przekazy wizualno-werbalne, są bardzo różnorodne. Wszystkie te dziedziny nauki mają do wniesienia własny wkład, który niezbędny jest do pełnego zrozumienia tych złożonych zjawisk.

Zaprosiliśmy młodych naukowców, przedstawicieli różnorodnych dyscyplin do podzielenia się swoją refleksją naukową. W prezentowanym tomie redakto-ry chcieli ukazać bogactwo możliwości badawczych kategorii słowa i obrazu w najróżniejszych dyscyplinach. W związku z tym nie wyznaczono jednorodnej metody badawczej ani formy tekstów.

Celem publikacji jest przybliżenie perspektyw badawczych dotyczących zjawisk łączących przestrzenie słowa i obrazu oraz ich funkcjonowania w dyskursie społecznym. Zaproponowane obszary badań obejmują między innymi hiperteksty, instalacje ikoniczno-werbalne, słowo i obraz w przestrzeni rzeczywistej i wirtualnej, memy internetowe, komiks, fotografię, poezję i literaturę wizualną, książkę obrazkową, typografię, łączenie obrazu i słowa w jedną całość (gra-

fizacja i wizualizacja słowa), wizualne gatunki prasowe, plakat i recepcję obrazów w wymiarze cielesnym.

Książka została podzielona na dwie części. Pierwsza poświęcona jest badaniom tekstów, w których prymarną rolę pełni słowo bądź relacja prowadząca od słowa ku obrazowi. Jest to podział dość umowny i nie zawsze oczywisty, jednak prezentujący intencję interpretacyjną autorów poszczególnych opracowań. Mamy tu zarówno obrzeża poezji, prozy, jak i sztuki przekładu, literaturę czy powieść hiperlinkową. Drugą część stanowią artykuły, w których centralne miejsce poświęcone jest refleksji nad obrazem. Wyjątkiem są dwa ostatnie teksty, których autorzy zwracają się ku cielesności i postrzeganiu zmysłowemu, w ciekawy sposób eksponując perspektywy widzialności.

Pierwszą część – *Słowa i obrazy* – otwiera tekst Matyldy Sęk poświęcony refleksji nad literaturą, czyli zjawiskiem literackim, które, mimo iż ukonstytuowało się na przełomie XX i XXI wieku, ma kilkusetletnią tradycję. Autorka przedstawia gatunek łączący słowo i obraz, tekst i formę książki w „dziele totalnym”, w którym wszystkie elementy są znaczące. Literaturę (liberaturę), z której wyłania się tekst widzialny i niewidzialny.

Z kolei Małgorzata Rzepczyńska skierowała się ku metaforcyce prac wizualnych Williama Blake’a w kontekście jego utworów poetyckich, nawołujących do powrotu do utraconej pierwotności, totalności. Twórczość Blake’a obejmuje prace literackie i plastyczne. Artysta wypracował specyficzny sposób wzajemnego przenikania się metaforyki słownej i wizualnej; budując spójny system znaczeń i zmierzając do wyrażenia tego, co niewyraźalne, archetypiczne, pierwotne, tworzył zarazem kosmogoniczną alegorię wielkiej całości. Istotne w kontekście twórczości Blake’a są także zastane konteksty: tradycji literackiej, historycznej, religijnej oraz filozoficznej.

Na trudnościach, z którymi musi zmierzyć się tłumacz poezji konkretnej, koncentruje się Jagoda Kryg. Autorka zastanawia się nad ewentualnymi sposobami przekładu twórczości konkretnej, nad jego ograniczeniami oraz nad tym, gdzie przebiegają granice tłumaczeniowego nadużycia. Podążając tropem wniosków wysuniętych przez Pierre’a Garniera, jednego z czołowych przedstawicieli nurtu konkretystycznego, autorka stara się wykazać, że próby tłumaczenia utworu konkretnego, których wyłącznym celem jest zaadaptowanie go do innej rzeczywistości językowej, poprzez nieuzasadnioną i nadmierną ingerencję w jego graficzno-tekstową strukturę, mogą powodować całkowitą utratę jego jednostkowego charakteru oraz zmianę jego właściwości sensotwórczych.

Marta Baszewska wskazuje, że obszarem praktycznie niezbadanym w polskiej refleksji naukowej pozostaje nadal *picture book*. Przykładem operowania po-

dwójnym znaczeniem obrazu, tworzenia nowych jakości przez zestawienie obrazu z tekstem (ikonotekst), jest *Picture book* Iwony Chmielewskiej. Specyficzny sposób istnienia i funkcjonowania *picture booka* wynika zarówno ze zwrotu ikonocznego w kulturze, jak i specyficznego modelu odbioru (*Dual Audience* według M. Nikolajevej i C. Scott). Poza tym książka obrazkowa, jako tekst kultury oparty na metaforyczności, a także bogatej symbolice, w sposób szczególny skłania odbiorcę do aktywnej lektury i pogłębionej refleksji, w wykonaniu Iwony Chmielewskiej staje się natomiast narzędziem detabuizującym i uczącym wrażliwości na Inność.

Wiktoria Tuńska zastanawia się nad współczesnymi przejawami ekfrazy w poezji polskiej. Autorka szczególną uwagę poświęca fotografii, która jako sztuka wielokrotnie bywa pomijana w badaniach nad relacjami słowa i obrazu.

Druga część artykułu poświęcona jest interpretacji trzech współczesnych wierszy polskich: {*Zeskanowałem swoje zdjęcie...*} Tadeusza Dąbrowskiego, *Szybki transport* Andrzeja Sosnowskiego oraz *Oscylatoria* Dariusza Sośnickiego. Interpretacja jest próbą wskazania sposobów istnienia fotograficzności we współczesnej poezji polskiej, a także realizacji różnych funkcji przywołań fotografii w literaturze.

Magdalena Boczkowska na przykładzie *Patchwork Girl* Shelley Jackson i *Sunshine 69* Roberta Arellano rozważa cechy charakterystyczne dla hipertekstu, który staje się kluczowym zjawiskiem dla zmian kulturowych wokół nowych mediów. Artykuł przypomina historię powstania pierwszych hipertekstów, które realizują koncepcję remediacji Jay'a Davida Boltera. Remediacji podlega drukowana strona zastępowana przez elektroniczny ekran. Hiperteksty wydają się także być urzeczywistnieniem teorii Rolanda Barthesa o śmierci autora. Autorka zastanawia się zatem, czy literatura hipertekstowa ma jednak szansę stać się dominującym nurtem, czy też pozostanie raczej na peryferiach działalności twórczej.

Mateusz Kasiak skupia się na paratekście artykułu publicystycznego. Autor opracowania wskazuje, że paratekst artykułów publicystycznych polskich tygodników opinii ma postać szczególną. Słowo dziennikarskie (wypowiedź, tekst, artykuł) jest nie tylko wyróżniane, ale i widziane, a więc dostrzegalne, a tym samym czytelne i przyswajalne.

Drugi dział – *Obrazy i słowa* – rozpoczyna tekst Pawła Sarny. Autor bada memy internetowe jako komunikaty o charakterze retorycznym. Na przykładach kampanii „Nie czytasz? Nie idę z Tobą do łóżka!” oraz prac autorstwa Marty Frej przedstawia performatywny aspekt memów w ujęciu różnych ram interpretacyjnych.

Z tym tekstem koresponduje następny artykuł, który analizuje memy internetowe w ujęciu medioznawczym. Katarzyna Brzoza skupiła się na ukazaniu ko-

biety z perspektywy twórców internetowych memów obrazkowych dostępnych na popularnej stronie www.demotywatory.pl. Autorkę interesuje przede wszystkim to, jaki obraz kobiety został ukształtowany w tak zwanych demotywatorach. W opracowaniu uwzględniono nie tylko warstwę wizualną, ale także słowną, gdyż wzięto pod uwagę komentarze będące istotnym elementem każdego memu.

Autorzy dwóch kolejnych tekstów koncentrują się na badaniach komiksu. Marta Miller skupia się na badaniu wyrazów dźwiękonaśladowczych oraz ikonicznych emblematów emocji w komiksach wschodnich i zachodnich. Wskazuje związki i różnice pomiędzy nimi oraz relacje rozwojowe elementów ikonografii komiksowej w komiksach dwóch kręgów kulturowych, jednocześnie kładąc nacisk na ich funkcje narracyjne.

Artykuł Łukasza Słońskiego to studium komiksu *Fotograf*, którego autorami są Didier Lefèvre (na podstawie jego zdjęć powstała powieść graficzna) i Emmanuel Guibert (rysownik i scenarzysta). Swoje rozważania autor opiera na teorii Daniela Lawsona, omawia zagadnienia związane z antropologią podróży oraz dekonstruuje proces twórczy Guibert'a.

Na medium wizualnym skupia się również Radosław Sławomirski, który poddaje analizie propagandowe plakaty radzieckie oraz filmy. Przedstawia zagadnienie masowego kształtowania świadomości poprzez centralne organa władzy za pomocą sztuk wizualnych.

Marta Maliszewska zwraca się ku sztukom pięknym, przyglądając się różnicom między atlasem i archiwum. Opisuje trzy typy relacji łączących zdjęcie i podpis, analizując plansze z *Atlasu* Gerharda Richtera. Głównym zagadnieniem, które znalazło się w polu zainteresowania młodej badaczki, jest sposób budowania znaczeń, jakie narzuca podpis towarzyszący obrazowi.

Ostatnie dwa teksty wyróżniają się, zwracając się ku kategorii widzialności, postrzegania i percepcji zmysłowej.

Artykuł Piotra Urbanowicza przedstawia dokonania Franza J. Galla, twórcy frenologii, umieszczając ją w kontekście technik obserwacyjnych. Autor doszukuje się w praktykach frenologicznych pokłosa rozwoju technik wizualizacyjnych. Odnajduje również związek z praktykami mapowania, gdzie mapy traktowane są jako wyznacznik struktury myślenia o świecie w XIX wieku.

Ostatni artykuł, zamykający część drugą i tym samym całą książkę, zwraca się ku autopercepcji i uzewnętrznianiu procesów widzenia. Paula Haładus podejmuje problematykę przedłużeń ciała w kontekście teorii obrazu zaproponowanej przede wszystkim przez Davida Freedberga. Teoretyczne założenia protetyzacji jako przedłużeń ciała czerpie natomiast z tekstów Elizabeth Grosz. Przedstawione w opracowaniu przykłady zaczerpnięte ze sztuki performansu oraz nauk

medycznych dowodzą, że współczesne techniki wykorzystania obrazu cyfrowego zmieniają paradygmat dotyczący integralności cielesnej.

Zapraszamy do lektury z wiarą, iż ta interdyscyplinarna publikacja, prezentująca spojrzenie młodego pokolenia badaczy na problemy widzialności, wniesie wkład do debaty nad przenikaniem się obszarów obrazów i słów, nad dynamiką ikonicznej komunikacji oraz nad ich miejscem w kulturze. Mamy nadzieję, że w przedstawionym wyborze tekstów czytelnicy znajdą interesujące ich aspekty, a książka stanie się inspiracją dla kolejnych analiz naukowych.

Redaktorzy

Paweł Sarna i Matylda Sęk-Iwanek

Redaktor
Agata Sowińska

Projekt okładki
Ewa Skórczyńska

Korektor
Marzena Marczyk

Projekt typograficzny i łamanie
Hanna Olsza

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-986-3
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-987-0
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 15,25. Ark. wyd. 16,5
Papier Sora Matt 90 g, vol. 1.2
Cena 38 zł (+ VAT)

Druk i oprawa:
„TOTEM.COM.PL. Sp. z o.o.” Sp. K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław